

Uvod

1. Što nudi ovaj priručnik? – Kratak prikaz

Ovaj priručnik sadrži devet nastavnih cjelina o obrazovanju za demokratsko građanstvo i obrazovanju za ljudska prava (ODGLJP). Kao što je vidljivo iz naslova „Sudjelovanje u demokraciji“ slike na naslovniči, nastavne cjeline u ovom priručniku usmjerene su na učenike u ulozi mladih građana. Svaka nastavna cjelina nudi poseban pristup usmjerjen na osnaživanje i i ohrabrvanje učenika da sudjeluju u životu svojih zajednica.

Svaka se nastavna cjelina može obrađivati zasebno, ili se na različite načine može kombinirati s drugim cjelinama. Cijeli priručnik sadrži kurikulum razvijanja kompetencija za sudjelovanje u demokraciji.

Nastavne cjeline sastoje se od četiri lekcije i namijenjene su učenicima srednjih škola (2-4 razred srednje škole). Svaka nastavna cjelina bavi se jednim od ključnih pojmoveva ODGLJP-a: identitet – odgovornost – različitost i pluralizam – sukob - pravila i zakon – vlast i politika – jednakost – sloboda – mediji. Ovaj niz od devet ključnih pojmoveva povezuje ovaj priručnik sa sličnim priručnicima namijenjenim nižim i višim razredima osnovne škole te nižim razredima srednjih škola, knjige II. i III.¹ Te tri knjige zajedno čine cjeloviti kurikulum koji obrađuje osnovne pojmove ODGLJP-a.

Svaka nastavna cjelina usredotočena je na jedan od ključnih pojmoveva i sastoji se od četiri lekcije. U sklopu svake lekcije i gdje god je to moguće, iscrpno su opisani predloženi koraci poučavanja i učenja. Zasebni priručnik za učenike sadrži sve potrebne materijale.

Ovaj priručnik je stoga namijenjen nastavnicima, a ne učenicima. Nadamo se da će detaljni nastavni planovi biti iznimno korisni nastavnicima s manje isklustva, a možda će i oni iskusniji pronaći ideje i materijale koje mogu uklopiti u svoju nastavu. Mentorji mogu ovaj priručnik upotrijebiti u svome radu na obučavanju budućih učitelja i nastavnika ODGLJP-a.

Priručnik je također namijenjen autorima kurikuluma, urednicima udžbenika i prevoditeljima u državama članicama Vijeća Europe. Priručnik se može prevesti i prilagođavati konkretnim potrebama pojedinih obrazovnih sustava.

Vijeće Europe predstavlja ovaj priručnik u njegovom obnovljenom izdanju. Prvo izdanje nastalo je u Bosni i Hercegovini kao potpora za poučavanje novog školskog predmeta pod nazivom Demokracija i ljudska prava (2002). Vijeće Europe se od 1996. godine bavi obrazovanjem učitelja, nastavnika i njihovih mentorja u području ODGLJP-a, u vidu stručnog usavršavanja uz rad i stvaranja odgovarajućih materijala. Rolf Gollob i Peter Krapf (urednici) bili su članovi međunarodnog tima mentorja koji su sudjelovali u tom projektu.

2. Što je ODGLJP? – Tri dimenzije ODGLJP-a

Ciljevi i načela obrazovanja za demokratsko građanstvo i obrazovanja za ljudska prava (ODG/OLjP) povezani su s tri dimenzije poučavanja i učenja. Učenici srednjih škola mladi su građani koji:

- trebaju znati koja su njihova ljudska prava te razumjeti pretpostavke na kojima ona počivaju (učenje **o** demokraciji i ljudskim pravima);
- imaju iskustvo škole kao mikro-zajednice koja poštaje slobodu i ravnopravnost svojih učenika i koji uče vježbajući ostvarivanje svojih ljudskih prava (učenje **kroz** demokraciju i ljudska prava);
- osposobljeni su i spremni ostvarivati svoja ljudska prava, imajući istovremeno i razvijen osjećaj odgovornosti prema drugima i prema zajednici (učenje **za** demokraciju i ljudska prava).

¹ **Knjiga II: Odrastanje u demokraciji.** Nastavni planovi za osnovnoškolsku razinu na temu demokratskog građanstva i ljudskih prava; **Knjiga III: Živjeti u demokraciji;** Izvedbeno planiranje i programiranje odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava za nižu srednjoškolsku razinu

Kratak prikaz odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava najbolje se može objasniti primjerom – pravom na slobodu mišljenja i izražavanja. U uvodu III. knjige (str.5), naveden je isti primjer; u ovom priručniku razmišljanje o ovom ljudskom pravu ide nekoliko koraka dalje (spiralno-razvojni kurikulum).

2.1 Kognitivna dimenzija ODGLJP-a: učenje o demokraciji i ljudskim pravima

Na satovima ODGLJP-a u srednjoj školi, učenici bi svakako trebali proučavati osnovne dokumente kao što su Opća deklaracija o ljudskim pravima (ODLJP) i Konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda (Europska konvencija o ljudskim pravima; EKLJP) (vidi Radni materijali za učenike 2.5 i 2.6.). Trebali bi znati da svaka osoba uživa pravo na slobodu mišljenja i izražavanja te na slobodan pristup informacijama iz necenzuriranih medija (EKLJP, članak 10.). Učenici bi trebali razumjeti važnost i neizostavnost ovog prava u cilju ostvarivanja demokracije.

Učenici bi trebali razumjeti i članak 14. EKLJP. Ovim člankom se slobodi mišljenja i izražavanja te pristupu informacijama pridružuje osnovno načelo jednakosti i zabrane diskriminacije: muškarci i žene, bogati i siromašni, mlađi i stari, državlјani i imigranti – svi mi na isti način uživamo ta prava.

Konačno, učenici bi trebali razumjeti zbog čega je slobodama potreban zakonski okvir te da one podrazumijevaju i odgovornost (ODLJP, članak 29.). Sloboda izražavanja u pluralističkom društvu omogućava građanima promicanje vlastitih interesa, a u takvom kompetitivnom okruženju ima pobjednika i gubitnika. Ustav, pravila i zakoni trebaju stvoriti okvir koji će ograničiti slobodu jačih i zaštititi slabije – bez izjednačavanja razlika. Pravila ne mogu riješiti sve probleme pa stoga članovi neke zajednice trebaju njegovati osjećaj odgovornosti jednih prema drugima.

Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Europska konvencija o ljudskim pravima; 4. studeni 1950.)

Članak 10.

Sloboda izdražavanja

1. Svatko ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo obuhvaća slobodu mišljenja i slobodu primanja i širenja informacija i ideja bez mijenjanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj članak ne sprječava države da podvrgnu režimu dozvola ustanove koje obavljaju djelatnosti radija ili televizije te kinematografsku djelatnost.

Članak 14.

Zabrana diskriminacije

Uživanje prava i sloboda koje su priznate u ovoj Konvenciji osigurat će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijed, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili druga okolnost.

Opća deklaracija o ljudskim pravima (10. prosinca 1948.)

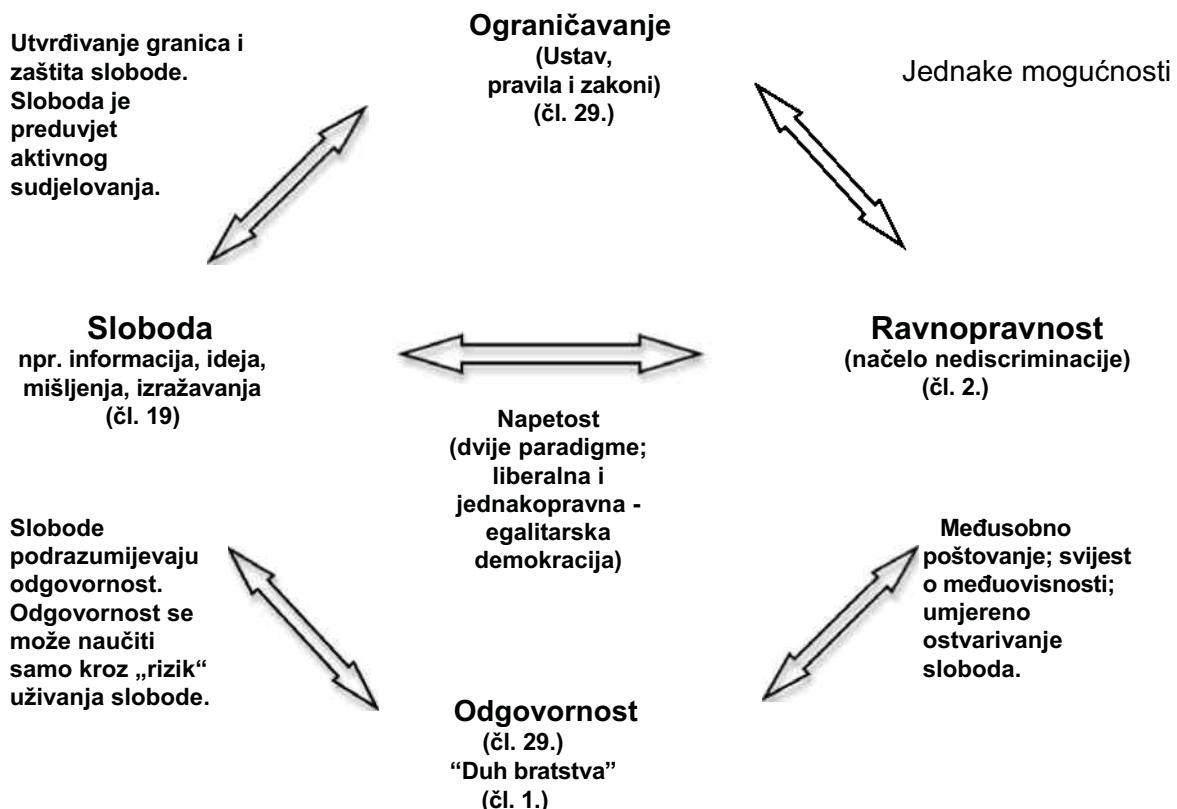
Članak 29.

1. Svatko ima obveze prema zajednici u kojoj je jedino moguć slobodan i potpun razvoj njegove osobnosti.

2. U ostvarivanju svojih prava i obveza, svatko može biti podvrgnut samo onim ograničenjima koja su utvrđena zakonom, isključivo radi osiguranja potrebnog priznavanja i poštovanja prava i sloboda drugih te u svrhu ispunjavanja pravednih zahtjeva koji se tiču morala, javnog poretku i općeg blagostanja u demokratskom društvu.

Ukratko, ova tri članka odražavaju napetost koja postoji između pojedinačnih sloboda i ograničavanja tih sloboda kroz javni poredak koji ih istovremeno ograničava i štiti.

Učenici koji su u stanju ovo objasniti naučili su mnogo o demokraciji i ljudskim pravima, a čitatelj će primijetiti da se ova ključna tema provlači kroz sve jedinice ovog priručnika. To je kognitivna dimenzija ODGLJP-a.

Dijagram: "Arhitektura" ljudskih prava – nit vodilja ovog priručnika

2.2 Participativna dimenzija ODGLJP-a: učenje demokracije i ljudskih prava

Naslov ovog priručnika, „Sudjelovanje u demokraciji“, podsjeća nas da bi učenici trebali naučiti kako ostvariti svoja prava na slobodu, kao na primjer, pravo na slobodan pristup informaciji te slobodi ideja, mišljenja i izražavanja. Osim toga, trebali bi stjecati aktivno iskustvo interakcije s drugima - promicanjem svojih interesa, nastojanjem da se dođe do kompromisa ili postigne dogovor oko definiranja „općeg blagostanja“ (ODLJP, čl. 29.). Trebali bi biti u stanju djelovati u skladu s pravilima i prihvatići postavljene granice. Trebali bi razviti osjećaj odgovornosti za blagostanje drugih, kao i zajednice u cjelini.

Ukratko, trebali bi ne samo razumjeti posljedice i povezanost triju gore spomenutih članaka o ljudskim pravima već i naučiti cijeniti njihove osnovne vrijednosti i postupati u skladu s njima. Postupajući na taj način, trebaju biti u stanju uravnotežiti vlastite interese s interesima drugih te interesima cijele zajednice.

Tako obrazovani učenici naučili su kako sudjelovati u demokraciji. Ovo je dimenzija ODGLJP koja se temelji na djelovanju – učenju **za** demokraciju i ludska prava.

Mladim građanima koji žele sudjelovati u demokraciji potreban je niz multidimenzionalnih kompetencija prikazanih u donjem modelu.

Kompetencije za sudjelovanje i političko odlučivanje	
Kompetencija analize i prosudbe	Metode i vještine
Stavovi i vrijednosti utemeljene na ljudskim pravima	

Ove kompetencije trebaju biti vrijednosno usmjerene; u rukama rasista, na primjer, one postaju prijetnja demokratskoj zajednici.

Ovaj se priručnik usredotočuje na razvijanje tih kompetencija. Uvod u svaku jedinicu sadrži matricu koja korisnicima omogućava kombiniranje nastavna cjelina u cilju stvaranja kurikuluma za razvijanje kompetencija ovisno o potrebama učenika za učenje ili konkretnim zahtjevima njihovog školskog kurikuluma. Slijedi prikaz kompetencija uz 2. jedinicu (ključni pojam: odgovornost).

Nastavne cjeline	Dimenzije razvijanja kompetencije			Stajališta i vrijednosti
	Politička analiza i prosudba	Metode i vještine	Političko odlučivanje i djelovanje	
2 Odgovornost	Razumijevanje prijepornih pitanja Analiziranje posljedica neke odluke Utvrđivanje prioriteta i iznošenje razloga	Pažljivo razmatranje i razmišljanje Razmjenjivanje razloga i kriterija za donošenje neke odluke	Donošenje odluka s nedovoljno informacija Svijest o mogućem neuspjehu	Mijenjanje stališta Prepoznavanje interesa i prava drugih Zajednica koja se temelji na ljudskim pravima
1 Identitet	Razumijevanje posljedica našeg izbora na druge			Mijenjanje stajališta
4 Sukob	Problem održivosti	Strategije pregovaranja	Rješavanje sukoba	
6 Vlast i politika	Politika – postupak rješavanja problema i rješavanja sukoba			
7 Ravnopravnost	Uvažavanje kulturne dimenzije demokracije		Uravnoteženje prava većine i manjine	Međusobno priznavanje

2.3 Kulturna dimenzija ODGLJP-a: učenje kroz demokraciju i ljudska prava

Sudjelovanje u demokraciji je zahtjevan posao – neophodne kompetencije se mogu i trebaju naučiti i stjecati u školi. Stoga ODGLJP ima kulturnu dimenziju. Kultura poučavanja i učenja mora odražavati poruku ODGLJP-a. Jedan od načina stjecanja znanja je kroz nastavu (slušanje predavanja, čitanje); kompetencije se razvijaju kroz obuku (pokazivanje, uvježbavanje i poduku). Samopoštovanje i vrijednosti međusobnog poštovanja stječe se kroz proces socializacije u školi. Iskustvo koje se stječe u učionici i uzori koje nude roditelji, učitelji i vršnjaci potiču kod malde osobe izgrađivanje stavova i vrijednosti. I dok je poučavanje o demokraciji i ljudskim pravima zadatak povjeren pojedinim predmetima (npr. društveni predmeti, povijest, građanski odgoj), poučavanje **kroz** demokraciju i ljudska prava je izazov s kojim je suočena cijela škola – ljudska prava i demokracija postaju pedagoške smjernice školske zajednice.

Pristup koji nudi ovaj priručnik temelji se na učenju kroz zadatke: svaka nastavna cjelina sadrži osnovni zadatak koji učenicima pruža mogućnost razvijanja konkretnih kompetencija. Naše kompetencije se razvijaju u trenutku kada ih zatrebamo pa stoga zadaci o kojima je riječ rješavaju probleme za koje ne postoje jasna rješenja – kao što je to slučaj u stvarnom životu. U ODGLJP-u, metoda predstavlja važan dio poruke.

3. Konceptualni okvir ovog priručnika – tri ključna pojma ODGLJP-a (izazovi, konstruktivizam kompetencije)

Mladi građani koji sudjeluju u demokraciji čine to kao slobodni pojedinci koji imaju ista prava, ali različite mogućnosti.

Kao članovi dinamičnih pluralističkih društava, koja su globalno međuvisna, suočavaju se sa sve složenijim **izazovima** (npr. klimatske promjene, iscrpljivanje prirodnih resursa, neuspješne države) za koje škola ne može ponuditi konkretna rješenja, ali može učenike usavršavati u **stjecanju kompetencija** nudeći mladim naraštajima alate pomoću kojih će doći do rješenja.

Iznalaženje odgovora na te izazove podrazumijeva bezbroj pokušaja i pogrešaka te postizanja kompromisa pomirenjem različitih interesa. Ishod takvog postupka odlučivanja je pokušaj da se ostvare ciljevi općeg dobra. Međutim, ishod je uvijek nepotpun i otvara mogućnost kritičkih rasprava i poboljšanja. Prema tome, pluralistička demokracija nudi **konstruktivistički** pristup političkim rješenjima. Demokracija je stoga nedovršeno stanje koje doslovno ovisi o kompetencijama i odgovornostima svake generacije. **Konstruktivizam** je pak načelo koje prati izgradnju kompetencija i također je beskonačni proces.

Ovo su, dakle, tri osnovna pojma koja se provlače kroz svaku jedinicu i svaki korak učenja prema ovom priručniku:

- **Izazovi** u dinamičnim pluralističkim demokratskim zajednicama;
- **Kompetencije** za sudjelovanje u demokraciji;
- **Konstruktivizam** kao paradigma demokratskog odlučivanja i razvijanja kompetencija.

U sklopu svake nastavne cjeline, osnovni pojam ODGLJP povezan je s konkretnim izazovima koji otvaraju mogućnosti za učenje za konstruktivističko razvijanje kompetencija. Prema tome, ovi pojmovi ne osiguravaju devet pojedinačnih modula kognitivnog učenja. Naprotiv, oni stvaraju mrežu vještina, vrijednosti i stajališta koji su na različite načine neđusobno povezani. Slijedi prikaz konceptualnog okvira priručnika.

Konstruktivističko čitanje ...		
Nastavna cjelina Ključni pojam	... osnovnih pojmova kao izazova:	... razvijanja kompetencija kao cijeloživotnog procesa. Učenike se uči ...
1.Nastavna cjelina Identitet	Koje zanimanje izabrati? Tko će biti moj partner? Želimo li imati djece?...	Razmišljati o njima, artikulirati i odrediti prioritete osobnih interesa i ciljeva
1. nastavna cjelina Odgovornost	Koje su posljedice mojih odluka? Koji su moji prioriteti u dilemi? Kojih se vrijednosti i načela pridržavam?	Preuzeti odgovornost kod rješavanja dileme – skupljati informacije, razmotriti posljedice, odrediti prioritete, izvršiti odabir
2. nastavna cjelina Različitost i pluralizam	Koji su moji interesi? Kakve kompromise predlažem? Što smatramo zajedničkim dobrom?	Dogovarati pravične i učinkovite kompromise u pluralističkom i kompetitivnom okruženju

4.nastavna cjelina Sukob	U čemu je problem? Koji interesi su uključeni? Koje je poželjno i moguće rješenje?	Riješiti sukob interesa nenasilnim sredstvima.
5.nastavna cjelina Pravila i zakon	Kakva pravila trebamo da bismo kontrolirali svoje ponašanje? O kakvim se pravilima možemo dogovoriti?	Prihvatići funkciju institucionalnog okvira – ustava, zakona, pravila i zajedničkih vrijednosti.
6.nastavna cjelina Vlast i politika	Koja pitanja su stavljenja na ili skinuta s političkog dnevnog reda? Koji problem je predmet rasprave? Kakvo je rješenje i kako se sprovodi?	Razumjeti i sudjelovati u procesu demokratskog odlučivanja – u institucionalnom okruženju i izvan njega.
7.nastavna cjelina Ravnopravnost	Kakvi su interesi većine i manjine? Kakav kompromis predlažem? Što manjina mora prihvatići? Na koji način su interesi neke skupine zaštićeni ljudskim pravima?	Dati potporu društvenoj koheziji uspostavljanjem ravnoteže interesa većine i manjina.
8.nastavna cjelina Sloboda	Koji je moj osnovni argument? Koja je moja strategija iznošenja argumenata? Koja je strategija mog protivnika?	Ostvariti slobodu mišljenja i govora pomoću vještina raspravljanja
9.nastavna cjelina Mediji	Kome se želim obratiti? Koji je moj cilj? Koja je moja poruka? Gdje mogu pronaći informacije?	Iskoristiti potencijale medijske komunikacije.

4. “Europski pristup” ODGLJP-u

Više od jednog desetljeća, Vijeće Europe radi na pokretanju razvoja i provedbe ODGLJP u državama članicama. Koordinatori, stručnjaci, učitelji, nastavnici i mentorи iz mnogih država članica sudjelovali su u raspravama koje su potakle izdavače i autore na izdavanje ovog niza od šest knjiga namijenjenih praktičarima.

ODGLJP je kratica koja se odnosi na “europski pristup” poučavanju demokratskog građanstva i ljudskih prava. U specifičnim kontekstima naših škola i obrazovnim sustavima, naše tradicije poučavanja i učenja, dimenzije poučavanja „o“ i „za“ demokraciju i ljudska prava vjerojatno se razlikuju. Međutim, zajedničko nam je razumijevanje da ODGLJP predstavlja pedagošku smjernicu za školu kao cjelinu. Slažemo se, da u ODGLJP-u metoda prenosi poruku – poučavanje kroz demokraciju i ljudska prava.

Ovim izdanjem ODGLJP, izdavači i autori nastoje ubrati plodove rada na ODGLJP-u u Vijeću Europe. Izvori iz kojih mi je stizala potpora tijekom pisanja ovog priručnika upravo odražavaju taj „europski pristup“. Posebice želim spomenuti sljedeće.

Gospode Manuela Droll i Karen O’Shea bile su moje ko-autorice u sastavljanju prethodne verzije ovog priručnika za ODGLJP projekt obuke učitelja i nastavnika u Bosni i Hercegovini. Gospodin Emir Adžović, koordinator projekta ODGLJP-a Vijeća Europe u Bosni i Hercegovini, dao je organizacijski okvir našem projektu. Okvir ključnih pojmoveva izradili smo u suradnji s gospodom Don Rowecom, Tedom Huddlestrom i Wimom Taelmanom. Don je pročitao neke od naših prvih uradaka, a Ted je bio jedan od naših najkritičnijih i najkonstruktivnijih učesnika u raspravama.

Gospode Olöf Olafsdottir i Sarah Keating-Chetwynd bile su naše suradnice i koordinatorice za ovaj projekt Vijeća Europe. Strpljivo i predano su do kraja sudjelovale u nastajanju ovog projekta.

Peti Wiskemann je obogatila ovaj priručnik crtežom na naslovnici koji predstavlja dragocjeni i poticajni doprinos osnovnim temama koje se provlače kroz njegovih devet nastavna cjelina te neku vrstu zagonetke koja skriva s njima povezane ključne pojmove. Gospođa Weidinger i gospodin Rolf Gollob podržali su me u ulozi suizdavača i partnera u bezbrojnim raspravama koje smo vodili.

Moju suradnju s gospodinom Christianom Falleggerom treba posebno istaći iz nekoliko razloga. Raspravljaо je sa mnom u ranim fazama pisanja, davao mi vrijedne ideje i prijedloge te kasnije pročitao konačnu verziju priručnika; zahvaljujući njegovim kritičkim i konstruktivnim povratnim informacijama nije bilo predaha na cijelom tom putu.

Bez potpore i nadahnuća svih ovih kolegica i kolega, suradnika i prijatelja, ne bih bio u stanju napisati ovu knjigu. Duboko sam im svima zahvalan. Međutim, preuzimam osobnu odgovornost za sve moguće propuste ili pogreške na koje čitatelji mogu naići.

Peter Krapf
Zürich i Ulm,
prosinac 2009.

Objašnjenje simbola koji se pojavljuju u tekstu priručnika

Sljedeća dva simbola trebaju pomoći čitatelju u prepoznavanju kategorija materijala iz ovog priručnika budući da bi njihove oznake mogle biti zbumujuće.

Materijali za učitelje i nastavnike

Materijali za učitelje i nastavnike nalaze se u Dodatku na kraju svake nastavne cjeline.

Radni materijali za učenike

Opisi u nastavnim cjelinama često upućuju na radne materijale za učenike. Nalaze se u posebnom priručniku za učenike koji je sastavni dio ove knjige; mogu se umnožavati u cijelosti ili u dijelovima i dijeliti učenicima.